

I E T S

OVER

HANDMERKEN IN FRIESLAND,

DOOR

T. R. DIJKSTRA(1).

Het is genoegzaam bekend, dat in vroegeren tijd, tot in de 17de, en zelfs in de 18de eeuw, de schrijfkunst,

(1) Toen ik den 12 Maart 1857 dit stukje, in eene winteravondvergadering van het Friesch Genootschap voorlas, hoopte ik daardoor ook anderen tot nader onderzoek op te wekken, om vervolgens, aan professor Homeyers verzoek, tot mededeeling in Wolfs *Zeitschrift*, uitgedrukt, te voldoen. Die hoop is niet ijdel geweest. Van verschillende kanten heb ik aanwijzingen en mededeelingen ontvangen, en daaronder ook, dat reeds N. Westendorp, in zijne *Verhandeling over het oud runisch letterschrift, en de ontdekte sporen van hetzelfde in ons land*, onder die sporen juist de door mij behandelde merken verstond. Bij die verhandeling, te vinden in de werken van de maatschappij van nederlandsche letterkunde te Leiden, dl. III, voegde Westendorp eene plaat, met 25 tekens te Appingadam, 1 te Losdorp, 3 te Zijldijk, en 10 te Loppersum gevonden, welk getal H. W. Tydeman met nog 8 uit Enkhuizen, vermeerderde. Al die merken zijn in cirkels gesloten, terwijl ik in Friesland zoodanige insluiting slechts bij een (uit Kollum) vond. Ik voeg hier de volgende merkwaardige woorden van Westendorp (blz. 150) nog bij: „Toen ik,” zegt hij, „in jongere jaren, te Sebaldeburen stond, werd ik dikwijls, dewijl slechts weinige lieden toenmaals in Westerdeel-Langewold konden schrijven, geroepen en verzocht, om het merk te bevestigen, hetwelk iemand in plaats zijner handteekening, onder eenigerlei verbindtenis trok. Voormaals had ik aan den Eemskant opgemerkt, dat men, in dit geval, een gewoon kruis teekende; maar hier bespeurde ik, dat nog het voormalig heidensch kruis daartoe

vooral ten platten lande, verre van algemeen was. Uit de boeken van kerkelijke en burgerlijke administratiën, thans veelal nog op de secretariën der gemeenten aanwezig, blijkt het overvloedig, dat het meermalen voorviel, hoe bij het sluiten eener overeenkomst, het opnemen eener rekening, het overdragen van eenig beheer, een der betrokkene personen, die kunst zelfs in zoover niet deelachtig was, dat hij zijnen naam kon schrijven. Soms werd, vooral in lateren tijd, dan door den onderteekenaar een kruisje ten teeken gesteld, en de notaris, predikant, of ander bevoegd persoon, in wiens tegenwoordigheid de handeling geschiedde, schreef daarbij: » dit is het eigen gezette merk » van N. N." Maar veeltijds vindt men in vroegeren tijd, bij voorbeeld in de 17de eeuw, in plaats van een kruisje, een zeker teeken, meestal uit eene figuur van weinige rechte lijnen bestaande, welk teeken dan bij de omschrijving merk of handmerk genoemd wordt.

In den eersten opslag zou men er ligt toe komen, het daarvoor te houden, dat de menschen, die van deze teekens gebruik moesten maken, door verwaarloosde opvoeding of lageren stand, in beschaving bij hunne tijdgenooten waren ten achter gebleven. Sometijds moge dat zoo zijn, maar geenszins schijnt dat altijd het geval te wezen, omdat zoodanige teekens ook nevens de geschreven naamteekening voorkomen, even als de adellijke wapens op de zegels. Zoo ontdekt men ze ook op vele grafsteenen, die althans van zekeren welvaart der overledenen getuigden. Zelfs ziet men ze als heraldische figuren in de wapens van eigenerfden.

„ moest dienen. Doch bovendien was ik er getuige van, dat men dik-
 „ wijls met eene ontzettende moeite, en onder niet geringe voorbereidsels,
 „ overging tot het maken van eenig ander merk, afwijkende van de
 „ beide voornoemde kruissen, iets waaraan ik niet gewoon was.”

Die teekens, ten minste de laatsten, moesten eenige beteekenis, welke dan ook, gehad hebben, en ik giste dat zij met elkaar in verband stonden. De overeenkomst van hunne gedaante met het noordsche runenschrift, vooral met de zoogenaamde binderuner, dat is, verbondene of zamengestelde runeteekens, viel mij daarenboven in het oog, en dit deed mij te meer denken, dat die teekens zeker van hooge oudheid en vroeger meer algemeen gebruik moesten zijn.

Om tot eenige zekerheid te geraken, of mijn vermoeden al dan niet gegrond was, verzamelde ik van tijd tot tijd een aantal van die merken, vooral van grafsteen, en uit verschillende oorden van Friesland (2). Ik werd tevens al spoedig gewaar, hetgeen trouwens ook vooraf wel te denken was, dat het aanwezen dezer merken geenszins binnen de grenzen van Friesland beperkt was. Dat echter professor A. L. J. Michelsen reeds in 1837 bijzonder de belangstelling van duitsche regtsgeleerden en oudheidkundigen daarvoor inriep, bleef mij tot voor korten tijd onbekend. In 1852 kwam er van professor Homeyer, te Berlijn, eene verhandeling uit: *über die Heimath nach altdutschen Recht, insbesondere über das Handgemal*, en dezelfde gaf in hetzelfde jaar een klein opstel in het *Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde*, von J. W. Wolf, onder den titel: *Die Haus- und Hofmarken*. Hij deelde daarbij eenige teekens mede, te vinden op landhoeven nabij Danzig, die, of zeer wel met de friesche overeenkwamen, of zelfs daaraan geheel gelijk waren. Door

---

(2) Nr. 27—33 zijn gevonden op grafsteen, nr. 27 te Kollum, nr. 28 te Holwerd, nr. 29 en 30 te Huizum, nr. 31 te Idsegahuizen, nr. 32 te Grouw, nr. 33 te Kornjum, nr. 18—21 zijn handmerken uit het kerkeboek van Bozum, in de 17de eeuw, nr. 22—26 uit het procuratieboek van Baarderadeel, uit dien zelfden tijd, nr. 34—38 te Kims werd.

Homeyer daartoe aangespoord, vatte ook Michelsen dit onderwerp weder op, en gaf eene verhandeling uit getiteld: *Die Hausmarke. Eine germanistische Abhandlung.* Jena 1853.

Tot mijn leedwezen heb ik de verhandeling van Homeyer, *über die Heimath*, over wier voortreffelijkheid slechts ééne, eene algemeene, stem schijnt te bestaan, niet magtig kunnen worden. Ik kan daarom slechts, gebruik makende van de beide andere door mij genoemde stukken, de uitkomst van deze, in verband met mijn eigen onderzoek, iets mededeelen tot opheldering van het bestaan en gebruik der genoemde teekens.

Wat nu het gebruik dezer teekens in den tegenwoordigen tijd in Friesland betreft, — van het buitenland spreken wij zoo dadelijk, — ik geloof dat dit in de laatste jaren geheel verdwenen is, tenzij men het teekenen met een kruisje daar onder wil rekenen. Maar toch is het niet lang geleden, dat er bij de boterkoopers nog gebruik van werd gemaakt. In 1843 althans waren er ten minste nog drie, die er zich van bedienden, om de door hen gekochte vaten met boter als hun eigendom te teekenen(3). Het kenmerken van de vaten met zoodanige merken noemt men, naar ik hoorde, met een eigenaardig woord *ritsen*(4).

Vroeger was dat gebruik zeker meer uitgebreid. Immers, art. 18, titel XIII, van het vierde boek der sta-

---

(3) Volgens berigt van 31 Maart 1803, door den Heer S. ten Cate, te Sneek, gezonden aan Jhr. Mr. de Haan Hettema, en door dezen aan mij welwillend medegedeeld. Nr. 3 op het bijgaande plaatje, was toen ter tijd het merk van de Heeren Poppes, te Balk, nr. 4 van Ruurd Tjalings, nr. 5 van Klaas Gerrits de Groot, zijnde nr. 6—9 van onbekenden, en niet meer in gebruik.

(4) Ik houd dit *ritsen* voor het zelfde woord als het oud-noordsche *rista*. At *rista runar* is de gewone uitdrukking voor *runen* schrijven.

tuten van Friesland (5), bepaalde: » Yeder Bakker zal,
 » op elk Brood, een bezonder Teeken moeten zetten,
 » en gehouden zyn, het zelve Teeken, by het opneemen
 » van de Proef, aan te geeven, ende te stellen in een
 » Boek, het welke by de respective Gerechten, of de
 » Keurmeesters zal worden bewaard, by poene van drie
 » Caroli-gulden, t' elkens te verbeuren, waarvan de ge-
 » rechte helfte zal koomen ten profite van 't Gerechte, en
 » de andere helfte, ten profite van de Keurmeesters, en
 » daar en booven, Arbitraale Correctie, na geleegentheid
 » van zaaken." En het volgende artikel beveelt: » Niemand
 » zal een andermans Teeken, ofte Merk, moogen Conter-
 » faicten, by poene als vooren." Deze verordening schijnt
 reeds vroeg te hebben bestaan, want op het stedelijk archief van Leeuwarden wordt nog het zoogenaamde bakkersboek bewaard, waarvan de Heer Archivarius Eekhoff mij wel inzage geliefde te geven. Ik vond daar deze bakkersmerken van den jare 1542 af. Een honderdtal, loopende tot 1566, teekende ik af (6).

Eene dergelijke bepaling schijnt ook voor de goudsmeden gemaakt geweest te zijn, daar in dat zelfde boek, titel XI, art. 14, bepaald wordt: » De voorsz. Goudsmeden
 » zullen ook verplicht weezen, elk, een byzonder Teeken
 » ofte Merk te hebben, waar meede zy al het Werk, by
 » hun gemaakt, zullen teekenen ofte merken, beneffens
 » het Merk van de Stad, ende het jaar, daar inne het
 » Werk gemaakt is; en op dat hier inne geen frauden
 » geschiede, en men altyd mach weeten, by welke Goud-
 » smid eenig Werk gemaakt is, zullen de Goudsmeden
 » gehouden zyn, hun Teeken ofte Merk te brengen by
 » den Oversten Keurmeester, om door dezelve op een koo-

(5) Leeuw. 1770, blz 348.

(6) Nr. 10—17 zijn uit het bedoelde boek genomen.

» peren Plaat geslaagen te worden, by poene van vijftig
 » Caroli guldens, te verbeuren by den geenen, die hier
 » in gebreekg bevonden zal worden, van welk alles wel
 » ende getrouwelyk te doen, de voorsz. Overste Keur-
 » meester gehouden is, een behoorlyken Eed te doen, in
 » handen van onzen Stadhouder en Gedeputeerden, die
 » wy daartoe Committeeren (7).

Ook de tinnegieters moesten zoodanig merk hebben, vol-
 gens titel XII, art. 5. » Alle Tinnegieters zullen gehou-
 » den zyn, yeder stuk werk te merken met zoodanigen
 » Merk, als het voor verkocht word, te weten, het En-
 » gelsch Tin, met een Engel, het Fyn, of Roos Tin,
 » met een Roos, en het Keur, met het Wapen van de
 » Stad, of Plaatz, daar het Werk gemaakt is, mitsgaders
 » t' elkens, met het Merk van de Tinnegieter, die het
 » Werk gemaakt heeft." Art. 6. » Alle Tinnegieters zul-
 » len gehouden zyn, hun eigen Merk te drukken op den
 » Proefplaat, dewelke onder de Keurmeester van het Tin
 » berustende is."

Vergis ik mij niet, dan waren er onder de zwanemer-
 ken, waarvan boek IV, titel 6, artt. 3 en 13, spreekt, ook
 soortgelijke merken.

Ziet daar, wat ik van het gebruik in Friesland, tot nu
 kon te weten komen. Ik wil thans het spoor buiten-
 lands vervolgen, om daarna tot de oude Friezen weder
 te keeren.

Juist zoodanige teekens als waarvan ik in den beginne
 sprak, meestal uit eenige regte lijnen gevormd, vindt men
 in geheel Skandinavië, in de van germaansche volksstam-

(7) Te Leeuwarden is nog een gildebord aanwezig met de namen en
 merken van een aantal zilversmeden. Die merken zijn echter meestal
 aan elkaar verbonden voorletters van de namen, geene eigenlijke huis-
 of handmerken. Het merk der goud- en zilversmeden wordt in 1520
 vermeld in een placaat van Philips, aartshertog van Oostenrijk, graaf
 van Holland. Zie *Charterb.*, II, 219, X, en 220, XIII.

men bewoonde streken der kustlanden van de Oost- en Noordzee, van Lijffland tot Vlaanderen, in Thuringen aan den Harz, enz. Verder zuidwaarts worden ze zeldzamer (8).

Men onderscheidt daar de zoogenaamde steenhouwers teekens (*Steinmetzzeichen*), die meer zamengesteld zijn, van eene andere soort, die, eenvoudiger, meer op onze friesche merken gelijkend, in Skandinavië *bolmærke*, *bomærke*, in Duitschland *Hausmarken* genoemd worden. Men vindt ze daar aan gebouwen en wel aan den dwarsbalk der huisdeur, of der hofpoort, aan gevels, in windwijzers enz., nog meer op grafsteen en verder op kerkstoelen, oude kasten en dergelijk huisraad, in oude oorkonden en stamboeken, als handmerk nevens de onderteekening, of in plaats van de drie kruisjes, welke zij, die niet kunnen schrijven, in plaats van hunne naamteekening plaatsen (9); eindelijk op zegels en zelfs in adellijke wapens, b. v. dat van von Gagern (10). Op het noord-friesche eiland Föhr, had in het laatst der vorige eeuw ieder huis een eigen, bijzonder teeken, dat steeds aan het huis bleef behooren, en iederen bezitter van dat huis diende om zijn hoornvee en schapen te kenmerken. Zoo hadden in Angeln de hoeven hare huismerken, waarmede ook de zakken en het akkergereedschap geteekend werd, en waarvan zich de bewoners als naamteekening bedienden. In Holstein teekent men nog het vee, dat in de gemeenschappelijke weide wordt gedreven, met het huismerk. Te Lubeck wordt het zwart- of grof brood, met het aan de bakkershuizen eigene teeken gemerkt, in de Vogtei Schönberg, de ploegijzers, op Ummans, bij Rügen, en hier en daar in Thuringen en Franken,

(8) Homeyer, in *Wolfs Zeitschrift*, I, 185.

(9) Vgl. M., 12.

(10) Homeyer, t. a. p., 53, l. 1, 187. Vgl. M.

de korenzakken, met het teeken der verschillende eigenaren (11).

Sterker is nog het gebruik op Münchgut, bij Rügen, waar, sedert menschen geheugen, niet slechts het merken van losse goederen, b. v. het vischtuig, maar zelfs de onderteekening der oorkonden met het huismerk voortduurt, en nog veel algemeener en ouder is het op Hiddensee, bij Rügen. Desgelijks heerscht ook die gewoonte op eene levendige en uitgestrekte wijze op de boeren hofsteden van duitschen oorsprong bij Danzig en Elbing. Wel dienen de hofmarken daar niet meer als handteekening; maar toch om het gereedschap en de paarden te kenmerken, ten welken einde ook een brandijzer het merk draagt (12). In Danzig zelf, waar het huismerk, tot in het begin der 18de eeuw, voor alle burgerklassen als handteekening voorkomt, drukt men nog op de eigendommen der afzonderlijke kerken, b. v. op de boeken, het aan de kerk eigene teeken.

Uit dit alles blijkt duidelijk, dat het plaatsens van deze teekens oorspronkelijk een eigendomsregt aanwees van hem, die dit teeken voerde, op de voorwerpen, waarop het geplaatst was, of wel het teeken stelt den persoon voor, het dient als handmerk, tot naamteekening en wapen (13).

Aangaande den tijd, waarin deze teekens voorkomen, geven de Zweedsche wetten der 13de eeuw, inlichting. Zij komen daarin voor als teeken van het bôl, dat is grondeigendom, hof, landgoed (14), afgescheiden van een enkel persoonlijk gebruik. In Lubeck komen zij sedert het einde der 13de eeuw voor in de zegels der burgers.

(11) Zie M., 5. Een mijner vrienden meent te weten, dat ook nog in Groningerland de korenzakken met een soortgelijk merk geteckend worden.

(12) Homeyer, t. a. p., 188.

(13) Vgl. M., 12.

(14) Homeyer, t. a. p., 186.

Doch hoogst merkwaardig is het vinden van een zoodanig merk op een steen in een hunnebed in Dithmarschen. Dat hunnebed was verborgen in een' heuvel van opgeworpen aarde, omstreeks 230 voet in den omtrek, en ongeveer 20 voet hoog, zoodat hij van buiten gezien uit enkel aarde scheen te bestaan. Eerst bij ingraving ontdekten men de ingesloten steenmassa's, en op den sluitsteen tot den ingang, het bedoelde merk (15). » Wij » hebben hier, » zegt Michelsen (16), » naar het schijnt, » aan den sluitsteen van den ingang naar eene voorhistorische steenen begraafplaats, een gelijksoortig huismerk voor de oogen, als men ze nog heden te Erfurt aan sluitsteen der ingangen naar woonhuizen zien, en hunne eerste verschijning zoude aldus gelijktijdig zijn, met die der alleroudste gedenkteekenen, die de bodem van Germanië in 't algemeen draagt. Want deze zoodenaamde hunnebedden zijn, gelijk bekend is, vooral karakteristiek voor de steenperiode der oudheid. Zelfs zouden ze, naar het onderzoek van geologen en natuurkenners, zóó zeer voorhistorisch zijn, dat ze meer tot de palaeontologie dan tot de archaeologie zouden behooren. Daarbinnen rust een geslacht, hetwelk nog niet, gelijk onze voorvaderen in het heidendom, zijne dooden verbrandde en hunne asch in urnen bijzette, een volk, dat als het ware fossiel is geworden, en dat naar osteologisch onderzoek en vergelijking met de in de graven bewaarde menschedels en beenderen, van denzelfden stam was als de tegenwoordige Finnen en Lappen in het hooge noorden. Wanneer wij nu in deze steenhoopen, welke uit die noordsche granietblokken zijn te zamengesteld, en slechts wapens en gereedschap,

---

(15) Het is nr. 1 op de bijgevoegde teekening.

(16) M., 13.

» van steen gemaakt, bevatten, de huismerken reeds aan-
 » treffen, dan zal zeker hun voorhistorisch aanwezen on-
 » wedersprekelijk bewezen zijn (17).”

En als men nu het teeken uit dat dithmarscher hunne-
 bed vergelijkt met de andere ons reeds bekende merken,
 dan blijkt het duidelijk, dat de hierin voorkomende figuur,
 die eene 4 van het arabische cijfer gelijk, zoowel in de
 friesche als in de deutsche merken telkens terugkeert (18).

» Neemt men nu aan,” gaat Michelsen verder, » dat deze
 » merken reeds der oorspronkelijke bevolking der ger-
 » maansche landen bekend was, dan zal men ook geene
 » zwaarigheid vinden zich met het gevoelen van diegenen
 » te vereenigen, die reeds in de *Germania* van Tacitus
 » sporen dezer teekens meenen te vinden.”

Tacitus toch verhaalt (cap. 10), van de Germanen: » Zij
 » maken veel werk van wichelarij en lotingen. Hunne
 » wijze om het lot te beproeven is eenvoudig. Zij houwen
 » een tak van een' vruchtdragenden boom in stukken, tee-
 » kenen die afzonderlijk met zekere teekenen (*notis quibus-*
 » *dam*), en werpen die door elkander en zoo 't valt op
 » een wit kleed. Wanneer er nu over staatszaken geraad-
 » pleegd wordt, dan doet de opperpriester, doch zoo het
 » over bijzondere belangen is, de huisvader, met ten hemel
 » geslagen oogen, een gebed tot de goden, neemt ieder
 » staafje driemaal op, en verklaart de opgenomene naar
 » het vooraf ingedrukte merk (*nota*).” Nu heeft reeds
 Siccama in eene noot, op den 14den titel zijner uitgave
 van de *Lex Frisionum*, deze plaats vergeleken met de
 friesche wijze van loting, bij dien titel voor Friesland
 tusschen Lauwers en Flevus bepaald. Daar was voorge-
 schreven, dat, zoo iemand in eene opschudding, of bij

(17) Men vergelijke hierbij echter Worsaae, *zur Alterthumskunde* Nordens, Leipzig 1847, s. 46—55.

(18) Vgl. M., 14.

ongeregeldheid van het volk gedood mogt worden, en men den dader niet kon vinden, wegens de menigte van hen die er bij tegenwoordig waren, het hem, die het weergeld voor den verslagene wilde vorderen, vrij stond, zeven mannen wegens den doodslag ter verantwoording te roepen, en ieder hunner van doodslag te beschuldigen. Dan moest ieder van deze beschuldigten zich met twaalf eeden, van de te laste gelegde misdaad, zuiveren. Zij moesten naar de kerk geleid, en de loten op het altaar of op de reliquiën der heiligen, geplaatst worden. En die loten moesten zoodanig zijn: Er werden twee stukken van een rijsjen afgesneden, waarvan een met het teeken des kruizes onderscheiden, het andere ongeteekend gelaten werd. Deze werden met zuivere wol omwikkeld, op het altaar of de reliquiën gelegd, en dan moest de priester, of zoo de priester niet aanwezig was, eenig onschuldige knaap, een van deze loten van het altaar afnemen, en intusschen moest God gebeden worden, dat Hij door een duidelijk teeken mogt toonen, of die zeven, welke over den beganen manslag gezworen hadden, naar waarheid hadden gezworen. Als dat teentje, hetwelk met een kruis geteekend was, opgenomen werd, werden zij voor onschuldig gehouden; maar werd het andere genomen, dan moest ieder zijn lot maken, dat is, een stuk van den tak nemen, en het *met zijn eigen merk teekenen (et signet signo suo)*, opdat hij zelf, zoowel als de overigen die daar rondom stonden, het konden herkennen. Die loten werden met zuivere wol omwonden, en op het altaar of op de reliquiën gelegd, en de priester, of anders een onschuldig kind, als boven, nam een voor een die teekens van het altaar. Hij, wiens lot het laatste overbleef, moest het weergeld betalen, terwijl de overigen, wier loten eerder opgenomen waren, voor onschuldig werden gehou-

den (19). Dat teekenen met zijn eigen merk, opdat zoowel hij zelf als de omstanders het kunnen herkennen, » vooronderstelt, » zegt Michelsen, » vaste traditionele, bekende » teekens, en wij zijn het met Müllenhoff (20) geheel » eens, als hij daarbij het denkbeeld uit, dat het teeken, » daar het niet het teeken des kruizes kan zijn, toch wel » den huismerken gelijkend moet geweest zijn, waarvan » zich de noord-duitsche en skandinavische landman noch » heden bedient, tot eenvoudige aanwijzing zijns eigendoms » aan dieren en gereedschap, en vroeger ook dikwijls in » plaats van naamteekening in oorkonden, gelijk ook op » zegels (21).»

Ziet daar, het spoor dezer teekenen tot in den nevel der vroegste geschiedenis van de germaansche volksstam-

(19) Si homo quislibet in seditione aut turba populi fuerit interfectus, nec homicida poterit inveniri propter multitudinem eorum, qui aderant, licet ei, qui compositionem ipsius quaerere vult, de homicidio usque ad septem homines interpellare, et unicuique eorum crimen homicidii obii-cere, et debet unusquisque eorum sua duodecima manu obiecti criminis se purificare sacramento. Tunc ducendi sunt ad basilicam, et sortes super altare mittendae, vel si juxta ecclesiam fieri non potuerit, super reliquias sanctorum. Quae sortes tales esse debent: duo tali, de virga praecisi, quos tenos vocant, quorum unus signo crucis dinoscatur; alter purus dimittitur, et lana munda obvoluti, super altare seu reliquias mittuntur, et presbyter si adfuerit, vel si presbyter deest, puer quilibet innocens unum de ipsis sortibus de altare tollere debet, et interrim Deus exorandus: si illi septem, qui de homicidio commisso iuraverunt, verum iurassent, evidenti signo ostendat. Si illum, qui cruce signatus est, sustulerit, innocentes erunt; qui iuraverunt; si vero alterum sustulit, tunc unus quisque illorum septem faciat suam sortem, id est, tenum de virga, et signet suo signo, ut eum tam ille, quam caeteri, qui circumstant, cognoscere possint, et obvolvantur lana munda, et altari seu reliquiis imponantur, et presbyter si adfuerit, si vero non, ut superius, puer innocens unumquemque illorum singillatim de altari tollat, et ei qui suam sortem esse cognoverit, rogat. Cujus sortem extremam esse contigerit, ille homicidii compositionem persolvere cogatur, caeteris, quorum sortes prius levatae sunt, absolutis. *L. Fris., tit. 14.*

(20) In het door Michelsen aangehaalde stuk, *ueber alt-deutsche Loosung*. Vergelijk ook nog Grimm, *Gesch. d. Deut. Sprache*, I, 159.

(21) M., 15.

men vervolgd. De vraag blijft nog over, wat zijn eigenlijk deze teekens, of waaruit zijn zij ontstaan?

Ten slotte nog slechts een paar woorden daar over.

Ik zeide in den beginne reeds, dat hunne overeenkomst in gedaante, met de noordsche runen, mij trof, en inderdaad, ik vond er niet alleen eene zekere zweming naar die karakters in, maar zelfs, hoezeer zeldzaam, identiteit, dat ik niet aarzelde om het gevoelen te omhelzen, dat hunne afkomst in vroegere schrift- of runeteekens gezocht moest worden, terwijl ik later zag dat Michelsen zich sterk daar tegen verklaart. » Men zou, » zegt hij, » bepaald te » verre gaan, wanneer men de hypothese wilde wagen, » dat zij uit de runen waren ontstaan, waartoe Finn Mag- » nusen in zijn bekend, veel omvattend, werk over de » runen, te veel toegevend aan zijne liefhebberij voor de » bindrunen, zeer geneigd is.»

Ik zie de onwaarschijnlijkheid dier hypothese echter nog niet in. De runische letters toch bestonden, gelijk onze merkteekens, uit weinige, behoudens enkele uitzonderingen, regte lijnen. De enkele letters zijn dus zeer eenvoudig. Maar de Skandinaven verbonden zeer dikwijls twee of meer letters aan een staf of loodrechte streep, en daaruit ontstonden onder anderen ook de *binderunar* (22). Het bestaan van bindrunen wordt dan ook door niemand bestreden, en moge nu Finn Magnusen (in zijne ontcijfering van de door Worsaae krachtig bestreden Runamo-figuren) te veel aan zijne liefhebberij hebben toegegeven, dat neemt niet weg, dat het beginsel toch waar kan zijn. Ik stel mij de zaak zoo voor, dat in den beginne eene enkele runeletter tot merk gebezigd werd, die later, bij meerdere behoefte aan onderscheiding met andere werd verbonden,

(22) N°. 2 op het bijgaande plaatje vertoont eene bindrune, den noordschen eigennaam Olafur of Ulafur, met de oplossing in gewone runeteekens.

zoodat er wezenlijke bindrunen, voor den kenner verstaanbaar, ontstonden. In nog veel lateren tijd, toen het begrip van runen als letters reeds geheel vergeten was, werden de wezenlijke teekens veranderd, vermeerderd, versierd en tot willekeurige merken vervormd. Michelsen zelf erkent (23), dat het zeker niet te loochenen is, dat in zweedsche, noorweegsche en islandsche huiskerfen, ouden en nieuwen, menigmaal wezenlijke runen voorkomen, doch hij wil dit enkel aan toeval te wijten hebben! Homeyer (24) verklaart ook, dat in Skandinavië die teekens zich in bepaalden zamenhang met de runen vertoonen. Het zweedsche werk van Liljegren kan ik op het oogenblik niet naslaan, maar in eene duitsche vertaling van een der werken van dienzelfden schrijver, verklaart ook deze uitdrukkelijk: » als zamengesteld of teekens, die de uitdrukking van den geheelen naam in zich vervatten, werden » de runengelijke teekens lang onder de benaming van » *Bomärken* in naamteekeningen gebruikt, van dezulken die » den gewonen stijl niet konden schrijven (25).”

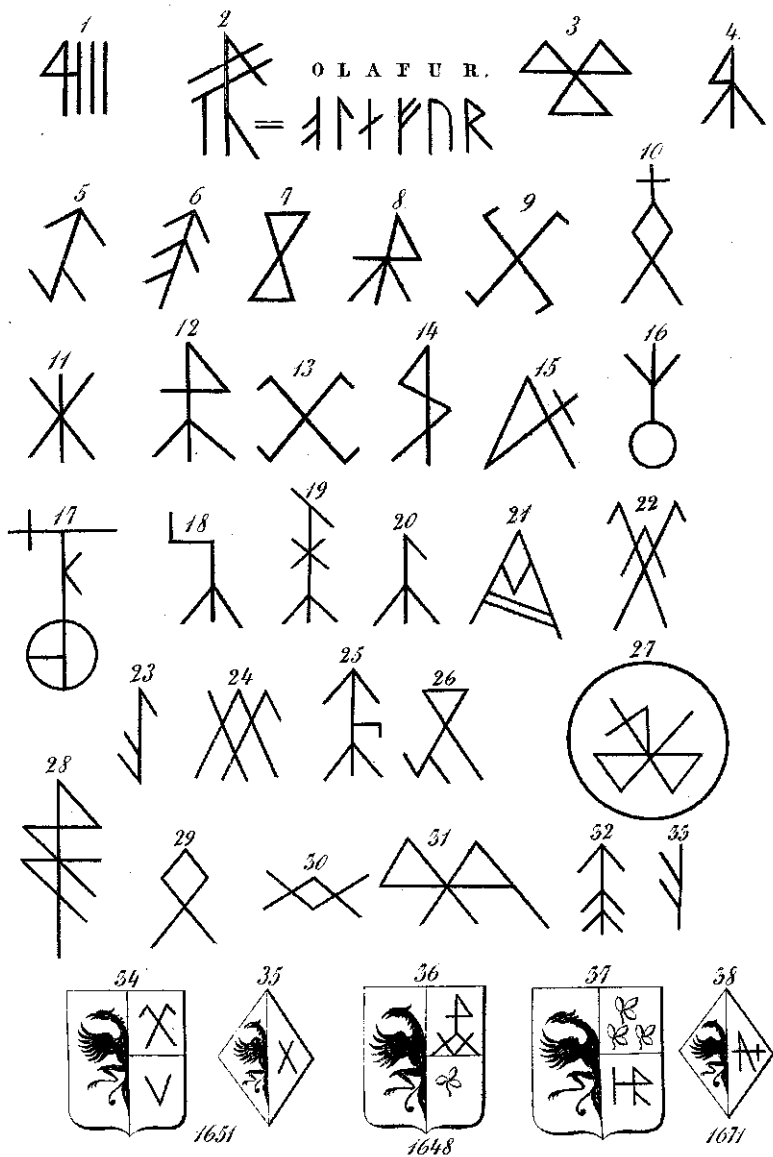
Ziet daar, wat ik voor ditmaal had mede te deelen. Voor eene grondige uitputtende behandeling is de zaak nog niet rijp. Er moeten nog andere nasporingen en aanwijzingen geschieden, en ik hoop thans, in Friesland, den weg daartoe te hebben gewezen.

(23) T. a. p., 11, en aldaar aangehaald Geijer, *Urgeschichte Schwedens*, S. 141.

(24) T. a. p., 186.

(25) *Die nordischen Runen*, nach Liljegren, von Karl Oberleitner, Wien 1848, s. 45.

Blk. van J.K.Zechhuisen te Leeuwarden.